

**O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA
INTERFAOL METODLARNING O‘RNI****Ko‘charova Moxiniso Ulug‘bek**

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 3- bosqich talabasi qizi

Ilmiy rahbar : A. Xaitov**Annotatsiya**

Ushbu maqola o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda interfaol metodlarning ahamiyatini tahlil qiladi. Unda zamonaviy ta‘lim jarayonida tanqidiy fikrlashning zarurligi va uning shaxs kamolotida tutgan o‘rni yoritilgan. Tadqiqot interfaol metodlarning nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari hamda ularni O‘zbekiston ta‘lim tizimida qo‘llash tajribasini o‘rganadi. Maqola interfaol metodlarning samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar, jumladan, o‘qituvchilarning yo‘naltiruvchi roli va innovatsion texnologiyalardan foydalanish zarurligini ta‘kidlaydi. Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlarni ta‘limga integratsiya qilish o‘quvchilarning mustaqilligini, analitik qobiliyatlarini va moslashuvchanligini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so‘zlar: Tanqidiy fikrlash, interfaol metodlar, pedagogika, o‘quvchi, ta‘lim, rivojlantirish, innovatsion texnologiyalar

Kirish

XXI asr globalizatsiya va axborot texnologiyalari rivojlangan davr bo‘lib, unda faqatgina ma‘lumotlarni eslab qolish emas, balki ularni tahlil qilish, baholash va ular asosida asosli xulosalar chiqarish qobiliyati har bir shaxs uchun muhim ahamiyat kasb etadi. An‘anaviy ta‘lim usullari ko‘pincha passiv o‘rganishga urg‘u berib, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va muammolarni yechish ko‘nikmalarini yetarlicha rivojlantira olmaydi. Shu sababli, zamonaviy ta‘lim tizimida tanqidiy fikrlashni shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash shaxsning shaxsiy va kasbiy hayotidagi muvaffaqiyatining asosiy omili bo‘lib, uning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, ongli qarorlar qabul qilishi va doimiy rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Bu qobiliyat nafaqat akademik yutuqlarni ta‘minlaydi, balki o‘quvchilarning murakkab vaziyatlarda innovatsion yechimlar topish qobiliyatini ham shakllantiradi. O‘zbekiston Respublikasi ta‘lim tizimida ham o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni

rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev va avvalgi rahbarlar I. Karimovning ta'kidlashicha, erkin fikrlash rivojlantirilmasdan, ta'lim samaradorligini oshirish mushkul. Ushbu maqsadga erishishda interfaol metodlar muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, ularning bilish faoliyatini rag'batlantiradi. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda interfaol metodlarning nazariy asoslarini, amaliy imkoniyatlarini o'rganish, ularni qo'llash tajribasini tahlil qilish va ta'lim amaliyotiga joriy etish bo'yicha samarali tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqola tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan interfaol strategiyalarni tahlil qilib, ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini yoritishga intiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tanqidiy fikrlash tushunchasi zamonaviy pedagogikada keng muhokama qilinadigan mavzulardan biridir. D.Z. Tursunovning (JDPU) ta'kidlashicha, tanqidiy fikrlash shaxsning biror masala bo'yicha o'z pozitsiyasini aniqlash va asoslash, dalillarni sinchkovlik bilan tahlil qilish hamda ongli, muvozanatli qarorlar qabul qilish qobiliyati sifatida ta'riflanadi. Bu fikrlash jarayonida shubha va so'rov elementi doimo mavjud bo'ladi. Tanqidiy fikrlash keng qamrovli, muammoli, baholovchi va asosli fikrlash bo'lib, unda ma'lumotlar keyingi savollar va muammolarni hal qilish uchun boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qiladi. Uning rivojlanish texnologiyasi mustaqil bilim olishni, o'quvchilarning oldingi tajribalaridan faol foydalanishni, turli nuqtai nazarlarni ifodalash va almashishni rag'batlantirishni, xulosalarni asoslash uchun sharoit yaratishni hamda yangi bilimlarni qo'llashni rag'batlantirishni o'z ichiga oladi [6]. Olimlar ta'lim jarayonining umumiy samaradorligi va sifatini sezilarli darajada oshirishda tanqidiy fikrlashning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydilar [4]. Ushbu qobiliyatni rivojlantirish uchun zamonaviy ta'lim texnologiyalarini, innovatsion pedagogik yondashuvlarni va interfaol o'qitish metodlarini strategik joriy etish zarur deb hisoblanadi. Xususan, online va masofaviy ta'limda ham o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda interfaol va o'quvchi markazli strategiyalar muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Muammoga asoslangan ta'lim, munozara forumlari, keys-studiyalar va raqamli simulyatsiyalar kabi yondashuvlar o'quvchilarni faol savollar berishga, ma'lumotlarni baholashga va sintez qilishga undaydi. Munozara forumlari qimmatli bo'lsa-da, chuqurroq tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish uchun tuzilgan savollar, majburiy ishtirok va o'qituvchining mo'tadil moderatorligi bilan yo'naltirilgan yondashuv juda muhimdir. Hamkorlik platformalari, jumladan, guruh

loyihalari va tengdoshlar fikr-mulohazalari ham hamkorlikni va turli nuqtai nazarlarni rivojlantirib, shu bilan reflektiv fikrlashni rag'batlantiradi [1]. Gibrid ta'lim doirasida tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish bir nechta omillarga bog'liq. Bu omillarga ta'lim faoliyatining puxta dizayni, tegishli texnologiyalarni strategik joriy etish, yuqori sifatli o'qituvchi yordami hamda o'quvchining motivatsiyasi va fundamental bilimlari kabi ichki xususiyatlari kiradi [3]. Mazkur tadqiqot kimyo fanini yosh o'quvchilar orasida o'qitishni rivojlantirish maqsadida turli interfaol o'quv metodlarini birlashtirish va tanqidiy fikrlash yondashuvlaridan foydalanish orqali umumiy kognitiv va intellektual qobiliyatlarni oshirishni ko'zda tutgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar ham mavjud bo'lib, "4k modeli" (kommunikatsiya, kollaboratsiya, tanqidiy fikrlash, kreativlik) kabi metodologik yondashuvlar va amaliy tavsiyalar taqdim etilgan [5]. Bu esa tanqidiy fikrlashni yoshlikdan rivojlantirish samaradorligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda interfaol metodlarni qo'llash tadqiqoti sintetik va tahliliy yondashuvlarga asoslanadi. Ushbu tadqiqot mavjud ilmiy adabiyotlar, pedagogik tajribalar va zamonaviy ta'lim texnologiyalari haqidagi ma'lumotlarni umumlashtirish orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish bo'yicha samarali metodologik asoslarni ishlab chiqishni maqsad qilgan. Tadqiqotda quyidagi interfaol metodlar va ularni qo'llash mexanizmlari tahlil qilinadi: 1. Muammoga asoslangan ta'lim (Problem-based learning – PBL): Bu metodologiya o'quvchilarga real hayotiy muammolarni yoki murakkab ssenariylarni taqdim etishni o'z ichiga oladi. O'quvchilar mustaqil ravishda yoki guruhlarda muammoni tahlil qiladilar, zarur ma'lumotlarni qidiradilar, gipotezalar shakllantiradilar va yechimlar taklif qiladilar. Bu jarayon ularda analitik fikrlash, muammolarni aniqlash, dalillarni baholash va ongli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi [1]. 2. Keys-studiylar (Case studies): Keys-studiylar o'quvchilarga aniq vaziyatlarni tahlil qilish imkoniyatini beradi. Ular vaziyatni har tomonlama o'rganib chiqadilar, turli tomonlarning manfaatlarini hisobga oladilar va eng maqbul yechimlarni topishga harakat qiladilar. Bu metod tanqidiy tahlil qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini oshiradi. 3. Munozara forumlari va guruh loyihalari (Discussion forums and group projects): Onlayn yoki offlayn munozara forumlari va guruh loyihalari o'quvchilarga o'z fikrlarini ifodalash, boshqalarning nuqtai nazarlarini tinglash va ularni tanqidiy baholash imkonini beradi. Munozaralar samarali bo'lishi uchun o'qituvchi tomonidan tuzilgan savollar berish, ishtirokni majburiy qilish va

munozara jarayonini boshqarish zarur. Bu chuqurroq fikrlashni, hamkorlikni va turli nuqtai nazarlarni hurmat qilishni rivojlantiradi [1]. 4. Raqamli simulyatsiyalar va innovatsion texnologiyalar: Raqamli simulyatsiyalar o'quvchilarga xavfsiz muhitda tajriba o'tkazish, turli ssenariylarni sinab ko'rish va ularning natijalarini tahlil qilish imkoniyatini beradi. Onlayn konferensiya vositalari, o'quv boshqaruv tizimlari (LMS) va sun'iy intellekt (AI) asosidagi ilovalar o'quvchilar uchun tanqidiy izlanishlar uchun qulay va moslashuvchan yo'llarni taqdim etadi. Bu texnologiyalar o'quvchilarda mustaqil tadqiqot o'tkazish, ma'lumotlarni qayta ishlash va xulosalar chiqarish qobiliyatini kuchaytiradi [1]. 5. Pedagoglarning o'rni va qo'llab-quvvatlashi: Interfaol metodlarning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining mahoratiga bog'liqdir. O'qituvchi o'quvchilarni mustaqil bilim olishga, oldingi tajribalaridan faol foydalanishga, turli nuqtai nazarlarni ifodalashga va ularni asoslashga rag'batlantirishi lozim [6]. Yuqori sifatli o'qituvchi yordami va faoliyatning puxta dizayni tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi [3]. 6. O'zbekiston ta'lim tizimida interfaol metodlarni qo'llash tajribasi va samaradorligi: O'zbekiston ta'lim tizimida interfaol metodlarni joriy etish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, oliy ta'lim muassasalarida ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda keys-studiylar, bahs-munozaralar, loyiha ishlari keng qo'llanilmoqda. Maktablarda ham "4k modeli" kabi innovatsion yondashuvlar orqali yosh o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda [5]. Bu metodlar o'quvchilarning faolligini oshirib, ularda mas'uliyat tuyg'usini shakllantiradi va o'quv materialini chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlarni muntazam qo'llash o'quvchilarning nafaqat bilish jarayonini yaxshilaydi, balki ularning kommunikativ ko'nikmalarini, jamoada ishlash qobiliyatini va ijodiy salohiyatini ham oshiradi. Ushbu tadqiqot metodologiyasi interfaol metodlarning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi nazariy asoslarini va amaliy tatbiqini ilmiy tahlil qilishga yordam beradi, shuningdek, kelajakdagi pedagogik amaliyot uchun qimmatli tavsiyalar berish imkonini yaratadi.

Xulosa

O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib, bu jarayonda interfaol metodlar beqiyos ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, muammoga asoslangan ta'lim, keys-studiylar, munozara forumlari, guruh loyihalari va raqamli simulyatsiyalar kabi interfaol strategiyalar o'quvchilarni passiv bilim oluvchidan faol izlanuvchiga aylantiradi. Ular o'quvchilarda ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash, sintez qilish, ongli qarorlar qabul

qilish va o'z pozitsiyasini asoslash kabi fundamental tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. O'zbekiston ta'lim tizimida interfaol metodlarni joriy etish bo'yicha olib borilayotgan ishlar ijobiy natijalar bermoqda. Biroq, ularning samaradorligini yanada oshirish uchun o'qituvchilarga doimiy metodik yordam ko'rsatish, ularning malakasini oshirish va innovatsion texnologiyalardan keng foydalanish zarur. O'qituvchining yo'naltiruvchi, moderatorlik roli, tuzilgan savollar va majburiy ishtirokni ta'minlash, turli nuqtai nazarlarni hurmat qiluvchi muhit yaratish muhimdir. Yakuniy xulosaga ko'ra, interfaol metodlarni ta'lim jarayoniga tizimli ravishda integratsiya qilish o'quvchilarning mustaqilligini, analitik qobiliyatlarini, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va moslashuvchanligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa ularni zamonaviy jamiyatning murakkab talablariga javob beradigan, ijodiy va tanqidiy fikrlaydigan shaxslar qilib tarbiyalashga xizmat qiladi. Kelgusida interfaol metodlarning turli ta'lim bosqichlari va fanlar kesimida tanqidiy fikrlashga ta'sirini chuqurroq empirik tadqiq etish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Paul, R., & Elder, L. Tanqidiy fikrlash: O'rganishingiz va hayotingizni boshqarish vositalari. Boston: Pearson, 2014.
- [2] Bonwell, C. C., & Eison, J. A. Faol ta'lim: Sinfda qiziqish uyg'otish. San Francisco: Jossey-Bass, 1991.
- [3] Hmelo-Silver, C. E. "Muammoga asoslangan o'qitish: Talabalar nimani va qanday o'rganadilar?" Ta'lim Psixologiyasi Sharhi, vol. 16, no. 3, 2004, pp. 235-266.
- [4] Prince, M. Faol O'rganish Ishlaydimi? Tadqiqot Sharhi. Muhandislik Ta'limi Jurnali, vol. 93, no. 3, 2004, pp. 223-231.
- [5] Brookfield, S. D. Tanqidiy Fikrlovchilarni Rivojlantirish: Kattalarni muqobil fikrlash va harakat qilish usullarini o'rganishga undash. San Francisco: Jossey-Bass, 1987.